

УДК 159.9.01

DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol24-Year2021-63>

**Татенко Віталій Олександрович**

доктор психологічних наук, професор, чл.-кор. НАПН України,  
головний науковий співробітник

лабораторії методології психосоціальних

і політико-психологічних досліджень,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9139-4775>

[vitat47@ukr.net](mailto:vitat47@ukr.net)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ  
КОЛЕКТИВНОЇ ІНТУЇЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМУ ПРОГНОЗУВАННЯ  
ПОДІЙ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ: СУБ'ЄКТНО-ВЧИНКОВИЙ  
ПІДХІД**

**Метою** статті є з'ясування теоретико-методологічних засад психологічного дослідження сутності і природи колективної інтуїції як механізму прогнозування подій суспільного життя з позицій суб'єктно-вчинкового підходу.

**Актуальність** такої розробки пояснюється насамперед тим, що колективна інтуїція ще не стала предметом уваги дослідників, на яку вона заслуговує і якої потребує. Найбільш імовірною причиною такої неувagi можна вважати проблемність у розумінні природи інтуїції взагалі, а також додаткову складність такого розуміння, привнесеної її колективним характером.

**Методологія.** Психологічна природа колективної інтуїції розглядається у двох ракурсах, де позиції учення К. Г. Юнга про колективне несвідоме доповнюються положенням про конкретизацію його психічних змістів потенційною спроможністю індивіда до сутнісного, власне суб'єктно-вчинкового, способу буття. Розглядається також проблема «колективного розігрування соціальних практик» (Е. Дюркгейм) як процес і результат взаємодії індивідуальних інтуїцій, що не дорівнює їх арифметичній сумі.

**У результаті** дослідження уточнено визначення поняття «подія». Зокрема, розглянуто випадки її неправомірного обмеження минулим часом. Пропонується доповнити поняття подієвості такими критеріями, як суб'єктність і вчинковість у їх взаємозв'язку. Запропоновано критеріальну модель прогнозування подій суспільного життя на основі уявлень про їх суб'єктний, об'єктний, вчинковий і злочинний характер. Обґрунтовується положення, згідно з яким через нереальність передбачення і врахування всіх чинників, які можуть вплинути на формування подій суспільного життя в майбутньому, процес його прогнозування повинен спиратися як на раціональний, так і на ірраціональний підходи і відповідні механізми, зокрема на механізм колективної інтуїції. Сформульовано

п'ять теоретико-методологічних положень, які можуть бути враховані в подальших дослідженнях можливості застосування колективної інтуїції в процесі прогнозування подій суспільного життя.

**Ключові слова:** колективна інтуїція; події суспільного життя; процес прогнозування; суб'єктно-вчинковий підхід.

### **Vitalii O. Tatenko**

Doctor of Psychological Sciences, professor, corresponding member for the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, chief researcher, Institute of Social and Political Psychology (NAPS of Ukraine), Kyiv  
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9139-4775>  
*vitat47@ukr.net*

## **THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS TO STUDY COLLECTIVE INTUITION AS A MECHANISM TO PREDICT EVENTS IN PUBLIC LIFE: THE SUBJECT-AND-BEHAVIORAL APPROACH**

**The aim** of the article is to clarify theoretical and methodological principles to research (within psychology) the essence and nature of collective intuition as a mechanism to predict events in public life from the perspective of the subject-and-behavioral approach.

**The relevance** of such research is explained, first by the fact that collective intuition has not yet become in focus of researchers' attention that it actually deserves and requires. The most probable reason for such disregard is the problematic nature of intuition, as well as the additional complexity of such an understanding because of its collective character.

**Methodology.** The psychological nature of collective intuition is considered from two angles, where the positions of C.-G. Jung's doctrine on collective unconscious are supplemented by the position on concretization of its psychic contents by an individual's potential ability to be essentially, and actually subjectively behavioral way of being. The problem of «collective playing out social practices» (E. Durkheim) as a process and result of individual intuition interaction which is not equal to their arithmetic sum is also considered in the article.

The study **resulted** in clarifying the definition of the «event» concept, in particular, there were considered cases of its unlawful restriction by the past. The study suggests supplementing the concept of action with such criteria as subjectivity and behavior in their relationship. The criterion model of forecasting the events of public life basing on representations about their subjective, object, behavior and criminal nature has been offered. The article substantiates the provision saying that due to unreality of predicting and considering all the factors that may affect the formation of events of public life in future, the process of its forecasting should be based on both rational and irrational approaches and appropriate mechanisms, in particular, the mechanism of collective intuition.

**Conclusions.** The author has formulated five theoretical and methodological provisions, which can be taken into account in further researching the possibilities of applying collective intuition to forecasting events in public life.

**Keywords:** collective intuition; events in public life; forecasting process; subject- and-behavioral approach.

**Постановка проблеми.** Суб'єктно-вчинковий підхід, що є результатом творчого поєднання суб'єктного (Абульханова, 2010) і вчинкового (Роменець, 2007) підходів, у сутнісному розумінні передбачає з'ясування і забезпечення можливостей перетворювального впливу окремої людини чи людської спільноти на природні й соціальні процеси з метою утвердження і розвитку духовно-моральної культури суспільства. Застосування цього підходу в дослідженні колективної інтуїції як механізму прогнозування подій суспільного життя зумовлено потребою в розробленні відповідних теоретико-методологічних засад.

**Аналіз досліджень і публікацій, пов'язаних з означеною проблемою.** Якщо спробувати оцінити смислове навантаження ключових слів, з яких складається назва статті, то може здатися, що найменше запитань викличе слово «подія». Однак, як виявилось, відповідне поняття не таке просте і безпроблемне. Адже інакше як пояснити появу книжки професорки соціології Робін Вагнер-Пачіфічі під назвою «Що таке Подія?» (Wagner-Pacifci, 2017). І не випадково слово «подія» в ній пишеться з великої літери, оскільки саме Події утворюють своєрідні «розриви в потоці повсякденності», протиставляють надзвичайне буденному, «створять історію». На жаль, у згаданій публікації не порушується питання щодо прогнозування подій. Інша річ, якщо в довідкових джерелах визначення поняття «подія» обмежується лише минулим часом. Так, в Академічному тлумачному словнику української мови разом із цілком логічними дефініціями події як того, що порушує ustalений, звичний пребіг життя, як чогось важливого, видатного, а також непередбачуваного, несподіваного, подія чомусь визначається як те, що «відбувалося або відбулося, сталося» (Яворницький, 2017). Але ж окремій людині і спільноті немає ніякого сенсу витратити час і сили на прогнозування чогось буденного, повсякденного, звичного, традиційно-ритуального, що не передбачає творчості і розвитку. І навпаки, саме події, як щось життєво значуще, суттєве, непересічне, нове, наміряне, становлять зміст і сенс майбутнього буття окремої людини і спільноти. Тому подія в часовому вимірі є те, що вже відбулося, що відбувається тут і тепер і що може відбутися в майбутньому, а отже може покладатися предметом прогнозування. Крім того, від свого майбутнього ми очікуємо чогось не тільки знаного, звичного, а й незвичайного, якогось сюрпризу, бажано зі знаком плюс, наприклад швидкого і безболісного подолання

пандемії, економічної та політичної кризи, припинення збройного протистояння тощо. Разом з тим події у своєму виникненні і функціонуванні керуються не тільки лінійною, а й нелінійною логікою, що спричинило виникнення поняття подієвості. «Подієвий» – поняття, що прийшло із філософії постмодернізму в контексті відмови від лінійної версії прочитання історичного процесу. Воно фіксує у своєму змісті історичну темпоральність, відкриту для конфігурування у вигляді релятивно-плюральных причинно-наслідкових подієвих рядів, розгорнутих від минулого – через теперішнє – до майбутнього» (Можейко). До речі, можна говорити про так званий «подієвий туризм», коли «люди стають живими свідками особливих подій у спорті, культурі і мистецтві» (Подієвий туризм).

Аналізуючи відповідні джерела, ми натрапили на визначення критеріїв подієвості розповідного тексту: «Основою будь-якого розповідного тексту є подія. Виділено п'ять головних критеріїв градації розповідної подієвості. Перша з них – релевантність змін: подієвість підвищується, якщо зміна, що відбулася, є присутньою для даного фіктивного світу. Тривіальні зміни події не творять. Друга ознака – непередбачуваність: подієвість тексту підвищується, якщо зміни відбулися несподівано, у супереччя очікуванням. Третій критерій — консеквентивність: подієвість підвищується, якщо зміни справили суттєвий вплив на мислення і свідомість персонажа, оскільки це змінює його дії. Четвертий – незворотність: подієвість підвищується, якщо зміни, які відбулися, є незворотними і новий стан не може бути анульований. І п'ятий – неповторюваність: повторювані зміни не народжують події (Подієвість та її умови...).

Проте є підстави доповнити цей перелік функціональних критеріїв подієвості ще двома сутнісними критеріями, а саме суб'єктністю і вчинковістю в їх взаємозв'язку, особливо якщо йдеться про події суспільного життя та їх прогнозування. Так, людина як суб'єкт (причина, автор, творець) може бути об'єктом пізнання, а також об'єктом виховного, політичного, економічного, психотерапевтичного та інших впливів. Проте є психологічне визначення людини як об'єкта, коли вона не виявляє належним чином свої суб'єктні інтенції і потенції, натомість демонструє пасивність, безініціативність, брак власної позиції, пристосовництво, залежність, підлеглість, навіюваність, конформність, екстернальність, безвідповідальність тощо. Отже, на відміну від поняття суб'єктності, «об'єктність» узагальнює випадки вимушеного або добровільного вибору людиною відповідних життєвих сценаріїв і способів поведінки.

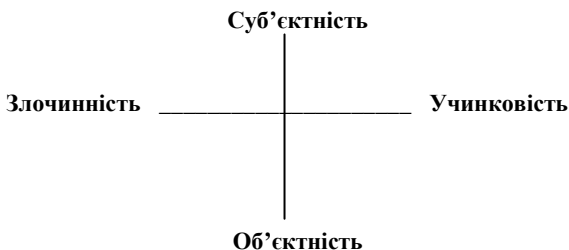
Якщо основною ознакою людини як суб'єкта вважати її прагнення свободи, творчу вдачу й авторські амбіції, то поняття «вчинок» конкретизує ці чесноти в уявленні про її здатність до духовності і жертвовності (Роменець, 2007). Вчинити, загалом кажучи, означає зробити таке і в такий спосіб, щоб інші (загал) визнали це для себе суттєвим, життєво важливим, новим, зразковим, гідним наслідування. Суб'єктна активність набуває ознак учинку, якщо вона здійснюється людиною безкорисливо і відповідально. Це специфічний для людини як суб'єкта спосіб життя, сутністю якого є її психологічна готовність до творення, утвердження і відстоювання суспільно значущих цінностей які є водночас значущими особисто для неї.

Учинкова активність традиційно визначається як добродійна або злочинна. Проте, крім звичного поділу вчинків на хороші і погані, є традиція вирізнення так званих справжніх учинків як проявів моральної творчості, відповідальності і самовідданості. В останньому випадку йдеться про героїчний учинок (подвиг), що активно утверджує істину, добро, красу, справедливість, любов і сутнісно протистоїть злочинності – активності егоїстичній, асоціальній, аморальній, протиправній, руйнівній, яка несе загрозу суспільним інтересам, загальнолюдським цінностям і кожній людині зокрема. Цікаво, що поняття «несправжній вчинок» фактично не вживається, оскільки може використовуватися лише для позначення випадків імітації справжньої вчинкової активності (досить типове явище серед політиків), що, знову ж таки, є аморальним, а в окремих випадках – злочинним актом. До речі, не тільки резонансні вчинки, а й резонансні злочини можуть набувати значення подій суспільного життя зі знаком мінус, а також із часом мінятися місцями.

Представлені поняття в їх суперечливому поєднанні можуть утворювати критеріальну модель (рис.), що дає змогу сутнісно диференціювати учасників подій суспільного життя на чотири типологічні групи: 1) суб'єктно-вчинкова; 2) об'єктно-вчинкова; 3) суб'єктно-злочинна; 4) об'єктно-злочинна.

Так, у подіях Революції Гідності взяли участь представники кожної із зазначених груп. Зокрема, членів першої групи відрізняла глибока переконаність у необхідності демократизації влади і готовність до самопожертви заради покращення життя народу. Для членів другої групи більш характерною була позиція інтуїтивного приєднання до першої групи як ідейно-духовного лідера на фоні переживання невдоволення умовами життя. Суб'єктно-злочинну групу склали ті, хто свідомо намагався скористатися революційною ситуацією для захоплення влади як умови індивідуального збагачення, задоволення потреби в пануванні і самозахисті. Прикладом об'єктно-злочинної групи можна вважати

представників силових структур, які під тиском «зверху» віддавали і виконували злочинні накази, зокрема на жорстоке побиття студентів на Майдані Незалежності.



*Рис.* Критеріальна модель прогнозування подій суспільного життя з позицій суб'єктно-вчинкового підходу

Отже, у подіях суспільного життя, особливо тих, що мають загострений політико-психологічний характер (вибори до органів влади, масові акції протесту, збройні протистояння), можуть взяти участь різного роду групові суб'єкти, кожен з яких намагатиметься проявляти (демонструвати) суб'єктно-вчинкову активність, а своїх супротивників позиціонуватиме як суб'єктно-злочинні чи об'єктно-злочинні утворення. Зрозуміло, що перемогти в цій боротьбі, зможе сила, яка найбільш адекватно спрогнозує свій статус і свою поведінку, статус і поведінку своїх конкурентів, а також вірогідність настання і можливість наближення подій відповідного змісту.

Ті чи інші події суспільного життя можуть мати різне значення для людини і спільноти, а тому процес прогнозування (його якість, швидкість, своєчасність, ефективність тощо) є залежним від ціннісних диспозицій і мотивації того, хто його здійснює. Ця залежність може виявлятися різним чином. Цілком природним є намір суб'єкта скласти такий прогноз, який справдиться, незалежно від того, подобається це йому чи ні. Однак не менш природною є інтенція до суб'єктивізації – неусвідомлюваної, як правило, спроби підміни реального бажаним. Знову ж таки, одна справа, якщо суб'єкт прогнозувальної діяльності особисто зацікавлений у тому, щоб певні події відбулися або не відбулися в майбутньому. Інша річ, якщо прогнозування здійснюється на замовлення. У цьому разі спостерігається своєрідне роздвоєння суб'єкта прогнозування на замовника і виконавця замовлення, що може викликати різного роду проблемні моменти.

Бути суб'єктом прогнозувальної діяльності означає не тільки хотіти, а й могли, тобто знати, як досягнути поставленої мети, враховуючи особливості цієї діяльності. У цьому разі йдеться про раціональний та ірраціональний підходи до розуміння психологічної природи процесу прогнозування. Так, можна погодитися з тим, що прогнозування має проводитися на основі наукового аналізу закономірностей та умов їх реалізації, що наукове прогнозування об'єктивно впливає з розвитку досліджуваного явища, його минулого і сьогодення, що тільки наукові прогнози можуть бути істинними, обґрунтованими і надійними (Алауханов, 2008). А проте не можна погодитися з віднесенням інтуїтивного прогнозування до ненаукових форм, зведення його до ворожіння, віщування, пророкування і т. п.

Зрозуміло, процес прогнозування має спиратися на знання, наявний досвід, компетентність, на статистику і закони логіки, однак майбутнє відрізняється від минулого і теперішнього тим, що визначити, обґрунтувати і врахувати всі чинники (відомі на час прогнозування і ті, які ще можуть виявитися) в їх суперечливому взаємозв'язку не видається можливим у принципі. А це означає, що у формуванні образу майбутнього треба віддати належне ірраціональному підходу, зокрема звернутися до послуг інтуїції, яку К. Г. Юнг визначив як ірраціональну психологічну функцію.

Однією із сутнісних ознак людини як суб'єкта є її прагнення і здатність до творення світу і себе в цьому світі як чогось унікального, оригінального, самобутнього і неповторного. Не є винятком процес формування її уявлення про своє майбутнє. Тобто реально очікувати, що в процесі прогнозування може творитися те, що має відбутися. Так, творчість виявляє себе в розробленні не однієї, а кількох альтернативних версій прийдешнього, залежно від того, які чинники і якою мірою визначатимуть процес його настання. Креативність, а до речі, і вчинковість, можуть виявляти себе в боротьбі мотивів між прагненням до об'єктивності й очікуванням того, що справдиться саме бажаний прогноз, у виборі підходів, механізмів, способів і засобів прогнозування й оцінки його результатів. І тут також постає питання про раціональну або ірраціональну природу творчості. На думку Юнга, «нове ніколи не отримували навмисно», воно з'являлося тоді, коли вдавалося використовувати несвідоме, відсторонивши раціональне свідоме. Мовляв, крім спогадів, з несвідомого також можуть виникати зовсім нові думки і творчі ідеї, які до цього ніколи не усвідомлювалися (Юнг, 2007). До речі, не тільки такі відомі інтуїтивісти, як А. Бергсон, а й такі апологети діалектичного матеріалізму, як відомий радянський філософ Б. Кедров, визнавали той факт, що будь-який творчий процес обов'язково включає в

себе механізм інтуїтивного осяяння (Интуиция и творчество). На думку сучасного дослідника П. Гуревича, людина творить культуру, спираючись на власну свідомість, емоції, волю та інтуїцію. Спектр культури невичерпний, але він не вичерпується раціональністю, розумністю. Багато її форм народжені несвідомим пластом людської психіки, натхненням, грою уяви, емоційною чуйністю. До ірраціональності, продовжує він, може бути віднесений той духовний досвід, котрий не підлягає впорядкуванню й осягненню розумом. Розум, який агресивно культивує тільки себе, відкидає емоції, уяву, інтуїцію, у кінцевому підсумку вироджується і доводить людство до катастрофи (Гуревич, 2016). На схоже зауваження натрапляємо у фахівців у галузі синергетики як науки про самоорганізацію систем: «Синергетичні механізми, імовірно, має сенс шукати в тих процесах, які не контролюються свідомістю, відбуваються на підсвідомому і несвідомому рівнях» (Князева, 2002, с. 178).

Однак вимагає відповіді питання про те, як ірраціональне, несвідоме, інтуїтивне співвідноситься із суб'єктністю. За такої умови використання метафор типу «несвідомий пласт психіки народжує», «розум агресивно культивує» не знімає проблему і навіть заганає її в глухий кут. Якщо додати до цього результати досліджень, які свідчать про те, що мозок знаходить потрібну відповідь, приймає рішення на кілька секунд раніше, ніж це постає в нашій свідомості, то виходить, що саме мозок є справжнім суб'єктом, а Я з його психікою, свідомістю, душевними переживаннями і духовними злетами є не більше, ніж епіфеномен мозкової активності, або її знаряддя.

Є й інша точка зору, згідно з якою психіка визнається функцією мозку, продуктом якісної трансформації мозкових структур, але водночас вважається нетілесною, відносно самостійною формою життя, яка здатна на рівні свідомості перетворювати мозок на свою функцію, певним чином скеровувати його активність, тобто займати щодо нього суб'єктну позицію. Досить згадати чималий позитивний досвід у проведенні суперскладних нейрохірургічних операцій. Тому в класичній психології набуло поширення положення про те, що пізнає і творить світ не мозок, а людина як суб'єкт психічної діяльності за допомогою мозку.

Але тут постає чергове, не менш важливе і складне питання про те, чи можна вважати людську істоту суб'єктом не тільки свідомої, але також своєї інтуїтивно-прогнозувальної активності, попри ірраціональність і природний зв'язок останньої з позасвідомим.

Як зазначалося вище, поняття «суб'єктність», по суті, означає інтенцію і потенцію людини до усвідомленого конструювання світу, що передбачає процес прогнозування. Водночас його інтуїтивна складова



фактично функціонує на позасвідомому рівні психічної активності. Тому виходить, що якась інша сила детермінує, скеровує і контролює цю активність. «Під «суб'єктом», зазначав Юнг, я розумію перш за все ті неясні, темні спонуки почуття, думки і відчуття, що не притікають з наочністю з неперервного потоку свідомих переживань, пов'язаних з об'єктом, але які спливають, частіше заважаючи і затримуючи, але іноді і заохочуючи, з темних внутрішніх надр, з глибоких далеких сфер, що лежать за порогом свідомості, і у своїй сукупності становлять наше сприйняття життя несвідомого. Несвідоме є суб'єкт, узятий як «внутрішній» об'єкт» (Юнг, 1995, с. 509-510).

Але якщо суб'єктом вважати «перш за все» несвідоме, тоді свідомому відводиться роль хіба що другорядного суб'єкта, покликаного лише віддзеркалювати те, що відбувається в «житті несвідомого». До речі, як приклад суб'єктноподібної активності несвідомого може вважатися його компенсаторна функція, досліджена Юнгом, на думку якого діяльність свідомості селективна, а вибір вимагає напрямку. Напрямок же вимагає виключення всього іррелевантного. Звідси в кожному випадку повинна виникати відома однобічність в орієнтуванні свідомості. У цьому сенсі діяльність несвідомого постає як урівноваження тієї однобічності, яка створюється функцією свідомості. Змісти, виключені наміченим напрямком і затримані, витісняються в несвідоме й утворюють противагу свідомому орієнтуванню, яка посилюється від зростання свідомої однобічності і нарешті призводить до помітної напруженості. З часом напруженість настільки зростає, що затримані несвідомі змісти повідомляються свідомості і в такий спосіб досягається врівноваження (Юнг, 1995, с. 530-531).

Загалом, можливість і важливість такої компенсаторної функції не викликає сумніву. Проте складно собі уявити, що станеться зі свідомістю, якщо несвідоме поверне йому все недоречне, непотрібне, іррелевантне. А тому має бути механізм, який визначає що, в якій кількості, навіщо, коли і як саме відкрити свідомості. Є чимало прикладів того, як несвідоме передає потрібну людині інформацію уві сні. Але, треба думати, що основним тут є механізм інтуїції, яка може діяти, так би мовити, на свій розсуд, зокрема щоб зняти згадане психічне напруження, а може в ініціативному порядку чи на запит з боку свідомості знаходити в несвідомому і відкривати потрібні їй змісти. Є навіть думка, що компенсаторна функція несвідомого може врівноважувати свідоме шляхом санкціонування (наприклад, за гординю жорстоко карати переживанням «приниженості і нікчемності»). Однак, щоб погодитися з таким розумінням суб'єктної природи людської психіки як єдино можливим, потрібно стати на позиції психоаналізу.

Не менш поширеним і не менш (а то й більш) науково обґрунтованим є підхід, у якому суб'єктний пріоритет визнається за свідомістю. Проте варто взяти до уваги точку зору, яка намагається здолати суб'єктну розчленованість людини, як це подибуємо в монографії відомого філософа і психолога В. Зінківського, присвяченій дослідженню проблеми психічної причинності. «Робота душі різноманітна, і єдність суб'єкта... не означає, зрозуміло, що в душі має місце одна якась робота, – зазначав він. – ... Якщо душа є організм, то подібно до нього душа поєднує різноманіття функцій з єдністю їх у суб'єкті життєвого процесу... Одне ми можемо стверджувати, – що психічна робота здійснюється в актах, що виходять від єдиного суб'єкта» (Зеньковський, 1914, с. 416-417). Тобто цілком логічно визнати, що Я є суб'єктом центром усього психічного життя як цілісного утворення, що органічно поєднує в собі його свідому і позасвідому складові. Інша річ, що механізми суб'єктної регуляції в царині свідомості і позасвідомого світу психіки мають свою специфіку. У першому випадку суб'єкт орієнтується на знання, закони, використовує формально-логічне чи діалектичне мислення, математичні і статистичні методи, спирається на досвід, аргументи і факти, намагається доводити свою правоту, переконувати себе й інших в істинності і значущості своєї позиції тощо. У другому випадку йдеться про віру, довіру і вірогідність, емоційність і почуттєвість, про навіюваність та упевненість (замість переконаності), про очевидність як критерій істини, про уяву, уявлення, фантазію і, звичайно, про інтуїцію. І ці механізми суб'єктної регуляції в процесі прогнозування взаємодіють між собою, доповнюють один одного.

До процесу прогнозування долучаються як індивідуальні, так і групові суб'єкти. А проте останні можуть мати різну чисельність. Так, є практика залучення до складання прогнозів невеликих груп експертів, які відрізняються не тільки кількістю учасників, а й наявністю і характером взаємодії між ними. Така взаємодія може не передбачатися взагалі, якщо експерти працюють автономно та анонімно, а результати їхніх прогнозів оцінюють та узагальнюють інші спеціалісти. Другий варіант може передбачати лише ознайомлення членів групи з її складом, що вже викличе певний соціально-психологічний ефект: відчуття належності до групи, різні емоції, викликані порівнянням себе з іншими учасниками, тощо. Й останній варіант, як можна здогадатися, зорієнтований на максимальне примноження і використання в процесі прогнозування результатів взаємодії його учасників. Зокрема, йдеться про можливість і бажаність обговорення ними змісту завдання на прогнозування, особливостей його об'єкта, проблем, що вимагають розв'язання, досвіду виконання таких завдань, способів і засобів досягнення мети і

взаємооцінки та узагальнення отриманих результатів. У процесі такої взаємодії експертна група набуває суб'єктивних кондицій.

Однак повністю раціоналізувати процес прогнозування навіть у невеликій контактній групі експертів не видається можливим, оскільки, як зазначалося, майбутнє не може бути виснуване в індуктивний чи дедуктивний спосіб. Тобто в груповому прогнозуванні взаємодія учасників обмежена тим, що ряд необхідних функцій здійснюється на рівні позасвідомої, ірраціональної, зокрема інтуїтивної, активності, механізм якої не може бути предметом обговорення, оскільки він прихований навіть від її носіїв. Інша річ, що результати індивідуальних інсайтів можуть також усвідомлюватись, а відтак обговорюватись експертами. Таке розуміння є цілком коректним з огляду на функціональний зв'язок, що є між свідомою і позасвідомою сферами психічного життя як цілого.

Суттєвою соціально-психологічною відмінністю великої групи традиційно вважають неможливість знайомства, безпосередньої взаємодії, обміну інформацією між собою всіх її членів. Проте завдяки науково-технічному прогресу ця відмінність набуває певної умовності. Річ у тім, що протягом останніх десятиліть набула поширення практика обміну думками, почуттями, емоціями, а також прогнозами між незнайомими людьми в соціальних мережах інтернету, у програмах, що передбачають залучення до прогнозування подій суспільного життя широкої аудиторії радіослухачів і телеглядачів. Ще один канал безпосередньо-опосередкованої взаємодії членів великих соціальних груп – це спонтанні контакти між знайомими людьми (родичами, друзями, товаришами, колегами), які спілкуються зі своїми знайомими, а ті – зі своїми. Таким чином формуються групові плеяди прогнозів, що взаємозбагачуються, постійно змінюються, а проте утворюється і певний час утримується як відносна константа думка більшості і меншості, або громадська думка. Остання, як відомо, може бути виявлена і проаналізована за допомогою раціональних технологій (статистичні, математичні методи, методи моделювання тощо). Однак сам механізм формування громадської думки щодо настання тих чи інших подій у майбутньому, як стихійно-спонтанний, ірраціональний у своїй основі, вимагає іншого підходу, що актуалізує питання про колективну інтуїцію як механізм прогнозування подій суспільного життя. Знайти відповідь на це питання і є **метою** проведеного дослідження..

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Проведений вище аналіз мав на меті підготувати теоретико-методологічну основу для визначення сутності і природи колективної інтуїції як соціально-психологічного механізму прогнозування подій суспільного життя. А

розпочнемо цю роботу зі з'ясування її функціонального зв'язку з колективним несвідомим, що вважається осередком ірраціональності в системі психіки. За такої умови, враховуючи відоме визначення останнього, довизначимо його як психологічне утворення, що несе в собі регулятивну програму становлення людини людиною в онтогенезі і філогенезі. Тобто кожний здоровий новонароджений людський індивід дістає у спадок онтичну можливість стати повноцінною тілесно-душевно-духовною істотою, носієм свідомості, здатним до творення світу і себе в цьому світі. Проте щоб цей шанс здійснився, індивід у своїх потягах, думках і поведінці повинен (за підтримки соціального оточення) дотримуватися сутнісних канонів людського буття як буття суб'єктно-вчинкового. Водночас логічно визнати, що основним механізмом, за допомогою якого колективне несвідоме транлює свідомості свої підказки, зауваження, побажання, а часом – настійливі вимоги, є колективна інтуїція, функціонування якої здійснюється на індивідуальному рівні, але має загальнолюдське змістове наповнення. «Колективними, – зазначав К. Г. Юнг, – я називаю всі ті психічні змісти, які властиві не одному, а водночас багатьом індивідам, а відтак суспільству, народу чи людству... Колективний характер властивий не тільки одиничним психічним елементам або змістам, а й цілим функціям. Так, наприклад, мислення може мати колективний характер, оскільки воно є загальнозначущим, згідним, наприклад, із законами логіки. Точно так і почуття, як цілісна функція, може бути колективним, оскільки воно, наприклад, тотожне із загальним почуттям... Так само колективним є те відчуття або спосіб і та інтуїція, які властиві одночасно великій групі людей» (Юнг, 1995, с. 529-530). Проте слід зауважити, що в цьому разі К. Г. Юнг розглядає інтуїцію радше як результат спільної інтуїтивної активності групи людей. Тобто питання про колективну інтуїцію як функцію, процес чи механізм залишається відкритим.

Зрозуміло, що колективна інтуїція несе в собі всі функціональні ознаки інтуїції індивідуальної з її ірраціональністю, позасвідомістю, безпосередністю, самодостатністю, самоочевидністю, швидкодією тощо. Але індивідуальна інтуїція обмежена у своїх можливостях, зокрема, через властиву їй суб'єктивність. Подолати цю обмеженість і покликана інтуїція колективна, яка є результатом синтезу індивідуальних інтуїцій і становить нову якість, що не дорівнює арифметичній сумі її складових. Річ у тім, що ця якісна новизна має соціально-психологічну природу, опосередковану, зумовлену і спричинену взаємодією між окремими інтуїціями і їх суб'єктами. Тобто слід розрізняти інтуїцію як функцію, механізм, процес і як її результат. Отже, окремі суб'єкти можуть обмінюватися продуктами своєї інтуїтивної активності, відповідними

думками, оцінками, емоціями і почуттями, але аж ніяк не процедурними моментами, прихованими від їхньої свідомості. До речі, також можливою є інтерсуб'єктна взаємодія членів групи щодо проблем, які породжують потребу в застосуванні інтуїції. Така взаємодія може стимулювати, а може пригнічувати роботу колективної інтуїції, що залежить, зокрема, від того, наскільки індивідуальні суб'єктності трансформувалися в колективну суб'єктність «Ми», що передбачає узгодженість базових цінностей і смислів, цілей і засобів їх досягнення, критеріїв оцінки життя і діяльності спільноти як цілого, очікувань, надій і мрій, а також взаємну довіру, взаємну допомогу, взаємну відповідальність, солідарність, здатність до самоорганізації і саморозвитку тощо. За такої умови спільний продукт колективно-інтуїтивної прогнозувальної активності є результатом безпосередньої та опосередкованої взаємодії індивідуальних суб'єктів, і саме вони, узяті разом, є носіями цього «продукту».

Досліджуючи природу колективної інтуїції, цілком слушно приділити увагу питанню щодо можливостей та умов її ефективного функціонування. Якщо для розвитку та оцінки інтуїтивної активності окремої людини запропоновано значну кількість методичних засобів і прийомів, то щодо колективної інтуїції таких розробок фактично немає. Це, на нашу думку, пояснюється тим, що, по-перше, робота, спрямована на покращення функціонування індивідуальних інтуїцій, повинна позитивно позначитися на роботі останньої. По-друге, в індивідуальному порядку можна розвивати колективну інтуїцію як функцію колективного несвідомого. По-третє, є зрозумілі складності в здійсненні цілеспрямованого регулятивного впливу на функціонування і розвиток колективної інтуїції як соціально-психологічного утворення, зокрема, через невизначеність способів діагностики рівня її розвитку, а також проблематичність (особливо для великих груп) безпосередньої взаємодії індивідуальних суб'єктів між собою і з її колективним суб'єктом. Тому наступним пунктом розглянемо психологічні особливості типових спроб впливу на функціонування та розвиток інтуїції загалом, а також його специфіку щодо інтуїції колективної.

Почнімо з цілком очевидної тези про залежність будь-якого впливу на функціонування та розвиток інтуїції від психологічних властивостей останньої. Тобто в цьому разі суб'єкт впливу повинен зважати на той факт, що робота механізму інтуїтивної активності, як ірраціональний за своєю психологічною природою феномен, не може бути усвідомленою ним за визначенням, а отже, марними і некоректними були б спроби безпосереднього, раціонального впливу на цей механізм. Такий вердикт ніяк не передбачає відмови від пошуку інших способів впливу на його функціонування та розвиток. Зокрема, може йтися про створення умов,

що сприяють отриманню більш креативних і продуктивних інсайтів. Так, є думка, що інтуїція краще працює в ситуації вільного волевиявлення. Просто нереально примусити себе чи іншу людину до прояву інтуїтивної активності. Також її складно стимулювати ззовні чи схилити на чийсь бік маніпулятивним шляхом. Інтуїцію не можна умовити, улестити, купити чи підкупити.

Проте інтуїція може визначатися як феномен, що поєднує в собі свідоме і несвідоме, раціональне й ірраціональне. Зокрема, може усвідомлюватися і раціонально оцінюватися проблема, що вимагає свого інтуїтивного розв'язання. Є практика свідомого звернення суб'єкта по допомогу до своєї інтуїції. Зокрема, рекомендується чітко і ясно формулювати їй свої завдання. Пропонуються правила поведінки, які створюють умови для покращення її роботи, надаються поради щодо розрізнення форм інтуїтивних повідомлень свідомості та їх прочитання і багато іншого, завдяки чому можна раціонально вплинути на результат ірраціональної за своїм механізмом інтуїтивної активності. До речі, не виключено, що критична, раціональна оцінка влучності інтуїтивних діагнозів і прогнозів, виграшності запропонованих інтуїцією рішень виконує роль зворотного зв'язку між механізмом інтуїтивної активності і його результатом, що може стимулювати самокорекцію і саморозвиток цього механізму. Вірогідність і доречність такого ірраціонального припущення може спиратися на цілком раціональне наукове положення про те, що інтуїція з її особливим механізмом, подібно до всіх інших психічних функцій, успадковується як можливість і набуває свого розвитку в онтогенезі за умови прояву відповідної активності з боку її носія та його середовища.

Тепер сформулюємо свою позицію щодо можливостей впливу на функціонування і розвиток колективної інтуїції.

Так, оскільки колективне складається з індивідуального, остільки все, що стосується останнього, треба врахувати при розгляді першого, зокрема і насамперед те, що безпосередній вплив і безпосередня оцінка можливі лише щодо завдань, умов та наслідків функціонування і розвитку інтуїтивної активності, а вплинути на функціонування і розвиток її ірраціонального психологічного механізму, оцінити його роботу можна лише опосередковано, шляхом зміни умов і моніторингу отриманих результатів.

Це положення є цілком прийнятним для характеристики колективної інтуїції як функції колективного несвідомого. Що ж стосується колективної інтуїції як функції інтерсуб'єктної взаємодії, то тут є свої особливості.

По-перше, складно, а по суті, практично неможливо зафіксувати, проаналізувати та узагальнити всю сукупність впливів на функціонування і розвиток колективної інтуїції, особливо у великій соціальній групі. Можна, звичайно, обмежитися найбільш важливими, а проте потрібно враховувати ситуативність, стохастичність, хаосомність, суперечливість, маніпулятивність і нелінійність цих впливів. По-друге, не можна бути впевненим, що оцінка результату масового опитування містить у собі думку великої групи саме як колективного суб'єкта.

Отже, які **висновки** можна зробити щодо теоретико-методологічних засад дослідження колективної інтуїції як соціально-психологічного механізму прогнозування подій суспільного життя з позицій суб'єктно-вчинкового підходу?

Так, перше засадниче положення стосується розуміння поняття події і похідного від нього, але цілком самостійного поняття подієвості. Приділити спеціальну увагу цьому поняттю змусило дещо дивне його визначення в деяких досить солідних довідкових джерелах як того, що вже відбулося. Тобто тим самим ставиться під сумнів наукова коректність спроб помислити можливість прогнозування подій суспільного життя. Якщо сказати коротко, то подія є різновидом дії, що за певних умов, протягом певного часу має велике значення для життя і діяльності окремої людини і спільноти. Тому нас не може не цікавити, які з подій, що відбулися, збережуть чи навіть примножать свою значущість, а також які нові події на нас чекають у недалекому і віддаленому майбутньому. Водночас треба взяти до уваги застереження щодо можливості виникнення і розвитку подій суспільного життя як прояву нелінійної логіки. Але це не означає відмову від їх прогнозування. Просто потрібно не тільки протиставляти одну одній різні логіки, а намагатися знаходити шляхи їх творчого поєднання.

Друге засадниче положення звертає увагу дослідників на важливу роль для науки і практики визначення та застосування сутнісних критеріїв у прогнозуванні подій суспільного життя. У цьому випадку відбір цих критеріїв пропонується здійснити з позицій суб'єктно-вчинкового підходу з огляду на те, що суб'єктність пов'язується насамперед з такими сутнісними ознаками людини і спільноти, як свобода і творчість, а вчинковість – із просоціальною, готовністю до самопожертви заради суспільного блага. Власне, за цими ж критеріями потрібно, на нашу думку, відрізнити подію від того, що не є подією. Загалом же суб'єктно-вчинковий підхід пропонує як сутнісний критерій прогнозування подій суспільного життя можливість творення його нових, більш автентичних людській природі цінностей і смислів. Проте подієвими можна вважати не тільки критерії, що мають позитивний зміст,

а і їх антагоністи. У цьому випадку – об'єктність і злочинність. А отже, як було показано вище, визнання суперечливої єдності тих й інших дає змогу вибудувати відповідну сутнісну критеріальну модель, на основі якої можна сформувати більш цілісний і більш реалістичний прогноз щодо розвитку подій суспільного життя в недалекому чи віддаленому майбутньому.

Третє засадниче положення стосується розуміння психологічної природи процесу прогнозування. Річ у тім, що нерідко дефініція цього феномену підміняється зведенням до одного з його синонімів, наприклад такого, як передбачення. Тому, не претендуючи на довершеність, процес прогнозування ми визначили як функцію, основою якої є психологічний механізм формування індивідуальних і колективних уявлень щодо можливості настання певних подій у майбутньому суспільному житті. Прогнозування вважається неодмінною умовою проектування, планування, творення нового, більш автентичного людського буття. Водночас воно не є відображенням (у дзеркальному розумінні), оскільки майбутнє як таке насправді не існує, а є продуктом конструювальної активності суб'єкта. За такої умови людська істота і навіть спільнота неспроможні усвідомити, помислити і навіть уявити все те, що відбудеться в майбутньому. І, аби заповнити цю білу пляму невизначеності, вони змушені скористатися можливостями ірраціонального підходу до конструювання дійсності, якої немає тут і тепер, але яка неодмінно постане перед нами там і тоді. З огляду на сказане реально визнати, що процес прогнозування поєднує в собі раціональне й ірраціональне як такі, що функціонально доповнюють одне одне. Знову ж таки, дослідження процесу прогнозування повинно брати до уваги мотиваційні, інструментальні, комунікативні, креативні та інші психологічні особливості його суб'єктів, а також їхню готовність і здатність поєднувати раціональний та ірраціональний підходи. І якщо раціональний підхід виявляє себе, насамперед через функцію осмисленого мислення, усвідомлюваної антиципації, то ірраціональна прогностична активність людини знаходить своє вираження через емоції, почуття, уявлення, уяву, фантазію, а також інтуїцію – індивідуальну і колективну.

Четверте засадниче положення передбачає з'ясування сутності, природи і наукового статусу поняття «колективна інтуїція». Так, сутність колективної інтуїції полягає в тому, щоб компенсувати в кількісному і якісному відношенні обмеження, властиві інтуїції індивідуальній, зокрема, у процесі прогнозування подій суспільного життя. За своєю природою колективна інтуїція є репродуктивно-креативним, раціонально-ірраціональним феноменом, який, з одного боку, можна вважати функцією колективного несвідомого, а з другого – процесом і



результатом взаємодії індивідуальних інтуїцій, що не дорівнює їх арифметичній сумі. Її репродуктивність може пов'язуватися з використанням здобутих знань, набутих компетентностей і накопиченого досвіду, а креативність – з конструюванням версій майбутнього без опертя на наявний досвід. Якщо раціональність пов'язується з можливістю усвідомлення та обміну думками щодо запиту на колективно-інтуїтивну активність та оцінки її результату, то ірраціональним визнається сам її механізм, тобто її засоби, способи, операційно-процедурні моменти тощо. У ролі суб'єкта колективної інтуїції може виступати окремий індивід як носій колективного несвідомого, а також мала і немала групи, готові і здатні функціонувати як цілісні комунікативно-прогнозувальні системи. Водночас поняття «колективна» означає можливість і необхідність поєднання уявлень про сутнісний загальнолюдський зміст та інтерсуб'єктну взаємодію його носіїв. Також треба зауважити, що поділ на мозок і психіку, свідоме і несвідоме, раціональне й ірраціональне у визначенні природи колективної інтуїції не дає підстав для визнання їх окремими суб'єктними інстанціями. Тобто більш конструктивною видається думка щодо наявності єдиного центру суб'єктної регуляції людиною її життєвої активності – біологічної, психічної і соціальної, тілесної, душевної і духовної, свідомої і несвідомої, раціональної та ірраціональної, яка здійснюється відповідними механізмами, функціонально пов'язаними між собою відношеннями суперечливої єдності, зокрема механізмом колективної інтуїції. Так, оскільки суб'єктність і вчинковість є базовими загальнолюдськими чеснотами, то вони, за логікою, повинні мати відповідники в колективному несвідомому, які, відповідно, мають визначати загальну просуб'єктну і провчинкову спрямованість колективно-інтуїтивної активності. І хоча при цьому за межами свідомості залишається робота її психологічного механізму як ірраціонального за своєю природою, саме така онтична відповідність змістів свідомого і несвідомого світів є умовою цілісності системи психіки, що також дає підстави довіряти результатам колективно-інтуїтивного прогнозування.

П'яте засадниче положення стосується можливостей та особливостей впливу на функціонування і розвиток колективної інтуїції. Як показав аналіз цього питання, з боку науки і практики були здійснені непоодинокі спроби розроблення та запровадження різноманітних технік, спрямованих на розвиток інтуїції в окремої людини. На жаль, таких розробок щодо колективної інтуїції нам виявити не вдалося, що пояснюється хоча б тим, що остання досі ще не стала предметом уваги дослідників, на яку вона заслуговує. Можна, звичайно, погодитися з

думкою, що розвиток інтуїції в окремих носіїв може сприяти зростанню рівня її функціонування і розвитку як колективного утворення. Однак треба зважати на те, що дослідження впливу на колективну інтуїцію як функцію колективного несвідомого і як функцію «розігрування соціальних практик» (за Е. Дюркгаймом) вимагає різних підходів. Так, якщо щодо малої групи можна здійснювати безпосередній і цілком керований вплив на формулювання завдання та умови колективно-інтуїтивного прогнозування подій суспільного життя, то щодо великої групи може йтися про опосередкованість, ситуативність, фрагментарність і суперечливість такого впливу. Проблематичною видається можливість впливу на функціонування і розвиток колективно-інтуїтивної активності великої групи не тільки і не стільки як об'єкта, а саме як колективного суб'єкта.

Отже, колективна інтуїція, так само як колективне мислення, колективна воля, колективні почуття, колективні уявлення тощо, цілком заслуговує на статус наукового соціально-психологічного поняття, а також на більшу увагу з боку дослідників прогнозувальної діяльності, а також тих, хто практично дотичний до цієї справи.

### Список використаних джерел

Абульханова, К. А. (Ред.) (2010). *Рубинштейн Сергей Леонидович*. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН).

Алауханов, Е. (2008). Понятие и задачи прогнозирования. В *Криминология. Учебник*. Алматы.

Гуревич, П. (2016). Рациональное и иррациональное в культуре. *Философская антропология*, Т. 2, № 2, с. 7–21.

Зеньковский, В. В. (1914). *Проблема психической причинности*. Киев: Ун-т Св. Владимира.

Интуиция и творчество. Взято из <http://www.etheroneph.com/gnosis/156-intuitsiya-i-tvorchestvo.html>

Князева, Е. Н., & Курдюмов С. П. (2002). *Основания синергетики. Режимы с обострением, саморганзация, темпомеры*. Санкт-Петербург: Алетейя.

Можейко, М. А. Событийность. В *История философии. Энциклопедия*. Взято из <http://psylib.org.ua/books/gritz01/sobytijnost%27.htm>

Подієвість та її умови. Критерії подієвості. Взято з <https://zarlit.com/item/397.html>

Яворницький, Д. (2017). *Словник української мови: в 11 томах*. Т. 6 (с. 749). Харків: Фоліо. Взято з <http://sum.in.ua/s/podija>

Роменець, В. А. (2007). *Історія психології: XIX – початок XX століття*. Навчальний посібник. Київ: Либідь.

Юнг, К. Г. (2007). *Подход к бессознательному*. Москва: ДиректМедиа.

Юнг, К. Г. (1995). *Психологические типы*. Санкт-Петербург: Ювента; Прогресс-Универс.

Wagner-Pacifici, R. (2017). *What is An Event?* University of Chicago Press.

### References

Abulkhanova, K. A. (Ed.) (2010). *Sergey Leonidovich Rubinshteyn*. Moscow: Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya (ROSSPEN). (in Russian)

Alaukhanov, E. (2008). Ponyatiye i zadachi prognozirovaniya [The concept and tasks of forecasting]. In *Kriminologiya. Uchebnik* [Criminology. Textbook]. Almaty. (in Russian)

Gurevich, P. Ratsionalnoye i irratsionalnoye v kulture [Rational and irrational in culture]. *Filosofskaya antropologiya*, 2016, Vol. 2, N 2, p. 7–21. (in Russian)

Intuitsiya i tvorchestvo [Intuition and creativity]. Retrieved from <http://www.etheroneph.com/gnosis/156-intuitsiya-i-tvorchestvo.html> (in Russian)

Knyazyeva, Ye. N., & Kurdyumov, S. P. (2002). *Osnovaniya sinergetiki. Rezhimy s obostreniyem, samorganizatsiya, tempomiry* [Foundations of synergetics. Regimes with aggravation, self-organization, tempomir]. St. Petersburg: Aleteiya. (in Russian)

Mozheyko, M. A. Sobytiinost [Evenness]. In *Istoriya filosofii. Entsiklopediya* [History of philosophy. Encyclopedia]. Retrieved from <http://psylib.org.ua/books/gritz01/sobytijnost%27.htm> (in Russian)

Podiia [The Event]. In *Slovnnyk ukrainskoi movy* [Ukrainian dictionary]. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/podija> (in Ukrainian)

Podiievist ta yii umovy. Kriterii podiievosti [Evenness and its conditions. Criteria for eventfulness]. Retrieved from <https://zarlit.com/item/397.html> (in Ukrainian)

Romenets, V. A. (2007). *Istoriia psikhologhii: XIX – pochatok XX stolittia* [History of Psychology: XIX – early XX century]. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian)

Yung, C. G. (2007). *Podkhod k bessoznatelnomu* [Approach to the unconscious]. Moscow: DirektMedia. (in Russian)

Yung, C. G. (1995). *Psikhologicheskiye tipy* [Psychological types]. St. Petersburg: Yuventa; Progress-Univers. (in Russian)

Zenkovskiy, V. V. (1914). *Problema psikhicheskoy prichinnosti* [The problem of mental causation]. Kyiv: Universitet Sv. Vladimira. (in Russian)